

РЕЦЕНЗИЯ

от **проф. д-р Луливера Кръстева**

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в научна област 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Бизнес комуникация)
с дисертационен труд на тема: „**Динамика и проблеми на секторния PR в неконвенционалния сектор**“,

представен от **Мария Теодорова Кръстева**, редовен докторант в катедра „История и теория на журналистиката“ на Факултета по журналистика и масова комуникация
с научен ръководител: **проф. дн Любомир Стойков**

I. Представяне на докторанта въз основа на подадената документация

Мария Теодорова Кръстева е редовен докторант към катедра „История и теория на журналистиката“ зачислена със заповед № РД 20-16/07.01.2019 г. Има магистърска степен по темата на дисертацията – магистър е по „Икономика и управление на енергетиката, инфраструктурата и комунални услуги“ (2012-2015) и бакалавърска степен по „Връзки с обществеността“ (2008-2012), и двете получени в СУ „Св. Кл. Охридски“. Докторантът има и над 10-годишен практически опит в сферата на научното си изследване – била е маркетинг и PR специалист на компанията „Пбблик сървис“ (2011-2015), изпълнителен директор на Асоциацията „Свободен енергиен пазар“ до 2024 г., в момента е външен консултант на Черноморски изследователски център и изпълнителен директор на „Българска асоциация природен газ“. Личната мотивация на автора да предприеме научно изследване за PR проблемите в неконвенционалната енергетика се дължи на интердисциплинарното образование и практически наблюдения в двата анализирани сектора в дисертацията, което е от голяма полза за високото качество на извършеното проучване.

II. Оценка на качествата на дисертационния текст

1. Структура и обем.

Дисертационният труд в обем от 359 страници (същинска част 305 с.) е структуриран логично в увод, заключение и основен корпус от четири глави, които са равностойно съпоставими, съизмерими като обем и аналитичност - **има задълбочена теоретична част и приносна научно-приложна част**. Текстът съдържа 19 таблици и графики - 4 съставени на базата на SWOT анализ и 15 на база данни, получени от реализираните три дълбочини интервюта и проведеното авторово непредставително изследване под формата на въпросник.

Приложенията са 9 на брой и обхващат 54 страници и 44 фигури.

2. Актуалност на темата

Дисертацията е посветена на един неособено изследван досега в българската научна литература проблем, което определя неговата актуалност и значимост. Мария Кръстева се фокусира в своето изследване върху един специфичен секторен PR - сектор, доминиран от силно политическо влияние, регулации, социална чувствителност, висока комплицираност. Темата на дисертацията е особено актуална поради предстоящото навлизане в България на нов дял на ВЕИ (възобновяеми енергийни източници) – производство на електроенергия от вятърни централи в Черноморския регион, което налага изграждането на PR стратегии за приемане на технологията от обществото, както посочва докторантката (с.8 автореферат).

3. Цели, обект, предмет и съдържание.

Ясно са изведени като задължителни компоненти на подобен род научен труд обектът, предметът, целите, изследователската теза и работните хипотези, задачите, ограниченията - по отношение обхвата на научните източници в систематичния научен обзор, по отношение на времевия и на тематичния обхват на изследването (с.11). За обект на изследването на дисертацията е избран неконвенционалният енергиен сектор, а за предмет - динамиката и проблемите на секторния PR. Проучването идентифицира ефективни PR подходи и предлага решения за подобряване на видимостта и общественото приемане на неконвенционалната енергетика. Водещата изследователска теза е, че ВЕИ организациите към настоящия момент не използват пълния потенциал на PR, което създава редица комуникационни дефицити, рефлектиращи негативно върху развитието на сектора.

В хода на научния труд се проверяват няколко работни хипотези, свързани с обособяването на основни PR проблема в сектора (с.9 дисертация). Формулирани са четири задачи на изследването (с.9-10), които са успешно изпълнени: направен е детайлен анализ на съвременните комуникационни практики и инструменти за ефективен PR в неконвенционалната енергетика и са изведени добри примери от национални, европейски и световни организации. Осъществен е богат набор от емпирични изследвания, съчетаващи количествени и качествени методи, с цел проверка на заложените авторови хипотези и извеждане на изводи.

Мария Кръстева показва, че познава в сериозна степен наличните на български и на английски език теоретични източници по темата на изследването си. Задълбочено и

изчерпателно анализира съществуващи дефиниции и възможности за подобряване на секторния ПР. Формулира свои собствени определения, собствени класификации. Избраният от авторката подход е обоснован подробно в първа глава. **Показана е способност за научно мислене.** Докторантката предлага нови трактовки. Формулира ново научно поле в секторния PR.

В емпиричното изследване са използвани различни (пет) научни метода – количествени и качествени, което позволява да се направят задълбочени изводи. Освен анализ и синтез на научни публикации по темата от водещи международни бази данни (Google Scholar, Scopus, ResearchGate, Academia и др.) е осъществено и набиране на първични количествени данни, анализ на данни, сравнителен анализ на получените резултати. Извършени са количествени изследвания чрез въпросник до 62 български компании, осъществяващи дейност в сектора; както и качествени изследвания под формата на дълбочинни интервюта с експерти и анализ на примери от практиката по метода „case studies“.

Библиографията обхваща 298 източника, 59 от които на кирилица и 239 на латиница. Има 373 позовавания с индекс. Добро впечатление правят и приложенията, които също са структурирани много добре: таблица на най-големите ВЕИ проекти в България до август 2023, списък на поканени за дълбочинни интервюта, въпросник, пълен текст на интервютата, таблица с количествени оценки от тях, въпросник за количествено изследване на организациите от ВЕИ сектора в България и авторова таблица за присъствието в социалните мрежи на водещи международни организации от ВЕИ сектора, както и използвани съкращения и акроними.

Структурата, съдържанието и библиографията показват един много сериозен изследователски подход.

В **първа глава**, която е концептуално-теоретична и изходна база за изследването, е направен подробен аналитичен преглед на научното и практическото знание за комуникацията и връзките с обществеността. Разгледани са различни теоретични модели (на Клод Шанън, Уорън Уивър Шрам, Джулия Ууд, Дел Хаймс, Скот Кътлип, Алън Сентър и Глен Бруум, Джини Дитрих, на представителите на критичната парадигма Кевин Молони, Роланд Буркарт) и ПР концепции (на Едуард Бернайс, Айви Лий, Харууд Чайлд, Джеймс Груниг и Тод Хънт). Проследено е развитието и на българската научна школа. Анализирани са и основни проблеми пред съвременния PR – дигитални vs традиционни канали, идентифициране на ключови публики, PR със собствени ресурси или с външна агенция, комуникационни кризи и др. Коментирано е и бъдещето на професията, както и

спецификите на секторния PR. Изведена е авторова дефиниция за PR в неконвенционалната енергетика, **което определено е теоретичен принос на докторантката** (с.73-74).Открити са и изводи от първа глава.

Втора глава е посветена на специфики на неконвенционалната енергетика, на институции и организации, международни документи и директиви, свързани с нея (с. 86). Акцентирано е върху бариери в развитието на ВЕИ, върху нагласите и общественото мнение. Мария Кръстева се спира на комплицираността в сектора, на ниското ниво на обществена информираност, на социалните бариери (с.98), на неефективни PR стратегии, на липсата на медиен интерес и експертиза, на дефицити в социалните медии, на манипулацията и дезинформацията, което изисква провеждането на чести изследвания, които да предоставят информация за нагласите на публиките спрямо сектора, подчертава докторантката (с.103). Разгледани са и наративите в медиите като ценни лакмуси, измерващи ефективността на работата на PR практиците. На тази база са дефинирани PR проблемите и PR дефицитите в сектора: фокус върху корпоративни новини, търсене на по-профилирана аудитория, подценяване на социалните медии (с.131), на работата с локалните общности, липса на ефективни комуникационни стратегии, което води до обществена съпротива (с.147) и ниска социална подкрепа на неконвенционалния енергиен сектор. Добро впечатление прави това, че авторката демонстрира критичен подход към коментираните аспекти.

В трета глава, озаглавена „Техники и практики за ефективен секторен PR“ са изведени 10 комуникационни акцента, които са добре защитени: посочени са възможни комуникационни активности в традиционните медии, в социалните медии (Facebook, Instagram, TikTok), дигитално базирани инструменти (нюзлътъри, подкасти, мобилни приложения и др.), създаване на атрактивно визуално и аудио-визуално съдържание, игровизация-активности насочени към деца, специални събития, събития с образователна насоченост. Дадени са добри примери от практиката (вятърния парк „Свети Никола“), успешни стратегии и корпоративна политика на компанията „Енери“ и др. (с.198) като работа с местните общности и отново са изведени изводи.

В четвърта глава са представени резултатите от авторовото емпирично проучване , което включва изследване на случаи (case-studies), дълбочинни полустандартизирани интервюта с експерти и собствено анкетно проучване. Мария Кръстева обосновава използването на избора на всеки един от методите. Разгледани и анализирани са два случая на комуникационни ситуации, които са довели до сериозен отпор на местната общност към ВЕИ проект, единият е от САЩ, другият от България – вятърен парк „Гус Крийк Уинд“,

окръг Пайът, Илинойс и „Добротич Уинд“ край Ветрино, Варненско. Община Ветрино се превръща в първата община в Европа, наложила пълен мораториум върху изграждането на ветрогенератори, коментира докторантката (с.210) и извежда няколко сериозни стратегически PR дефицити в избрания подход на „Добротич Уинд“. Информацията и данните са набрани на база публично достъпната информация в интернет - за първия случай в периода май – август 2023 г., а за втория - през януари 2024 г. Разгледаните примери имат за цел да онагледят мащаба на негативните последици, вследствие на комуникационни проблеми (с.204). Докторантката посочва, че фирмите в областта на неконвенционалната енергетика могат да печелят съдебните битки, обаче в някои случаи губят комуникационните. Предимството на този подход е, че изследва реални практики, които да допълнят и докажат теоретичните познания.

Осъществените дълбочинни интервюта с трима експерти в областта и авторово анкетно проучване допринасят за аналитичността и добрите научни качества на изследването. Обосновани са резултатите от тях, част от които са представени и графично. Всички събрани данни са представени в Приложение 7 и 9. Промотиран са и практически схеми за преодоляване на комуникационни дефицити – изведен е авторов модел за идентифициране и класифициране на целевите публики на неконвенционалната енергетика (с.261), както и класификатор на основни ПР наративи (с.266-267), предложен е авторов модел и за ефективно взаимодействие с локални общности също графично изобразен (с.273). Тази част на труда определено дава ново знание за разглеждания проблем и очертава неговия неоспорим научно-приложен принос.

Изведените и дефинирани от автора седем водещи проблема в секторния PR в неконвенционалната енергетика са подложени на емпирична проверка чрез количествени и качествени методи. Ценно е, че получените данни и тяхната интерпретация водят до корекция на първоначално изведените от автора проблеми. В края на главата са изведени 8 акцента като изводи, които обобщават че съществува сериозен PR дефицит във ВЕИ сектора в България (с.276).

Всяка глава завършва с обобщения-изводи, което също допринася за авторовото аргументиране. Основната цел на труда – да проучи, синтезира и допълни научното знание към момента е постигната от автора на дисертационния труд. Изведена със сериозни аргументи е необходимостта от трансформация на PR стратегиите в неконвенционалната енергетика.

Показана е добра писмена култура, текстът е четивен.

Авторефератът от 39 страници пълно и коректно отразява съдържанието на дисертационния труд.

III. Приноси на дисертационното изследване

Представената дисертация е научно изследване, в което оригинално **за първи път** в българските научни трудове по PR се анализират и структурират нови подходи за разкриване на ефективността на секторния PR.

Първият научен принос е, че е извършено комплексно изследване и систематизиране на концептуалните подходи и е очертана необходимостта от кардинална преоценка на съществуващия комуникационен инструментариум в секторния PR.

Вторият научен принос се отнася до съдържателния критичен анализ и обогатяването на вече съществуващите знания в сферата на PR.

Третият научен принос се отнася до прецизното теоретично осветляване от страна на докторанта на някои водещи техники и средства на секторния PR. За първи път научно критично са дефинирани и систематизирани основните PR проблеми и PR дефицити в неконвенционалната енергетика.

Четвъртият научно-приложен принос са предложените оригинални авторови модели за идентифициране и класифициране на целевите публики в неконвенционалната енергетика, за подобряване на ангажираността на местните общности, за преодоляването на недоверието и локалните критики. Този авторов модел е реализиран чрез надграждане на модела на Грeъм Доулинг.

Петият научно-приложен принос е предложеният актуален инструментариум за практическо прилагане на PR в неконвенционалния енергиен сектор в България като нови ефективни техники за управление на комуникациите в тази сфера.

IV. Бележки и препоръки

Бих препоръчала дисертационният труд да бъде публикуван – той би представлявал интерес и за PR експерти, за регионални общности, НПО-та и журналисти. С оглед евентуално бъдещо издаване би било добре да се направи последна стилова редакция на текста. Би било добре да се номерират таблиците и графиките в него и да се озаглавят, да се изчистят на места обърнати кавички, някои повторения, излишно удвояване на предлози или сравнителна степен, както и да се добави някъде, където е необходимо, и страница в цитиранията под линия (с.45,95,118 и др.). Препоръката ми към Мария Кръстева е да продължи да наблюдава PR проблемите в неконвенционалната енергетика и

трансформациите им, участвайки като изследовател и практик в тях.

V. Публикации и участия в научни форуми

Докторантката има **четири научни публикации** по темата на дисертационния труд (в „Медии и обществени комуникации“ – научно електронно списание, в Годишника на СУ „Св. Кл. Охридски“- Факултет по журналистика и масова комуникация, в Newmedia21.eu - онлайн издание за изследвания, анализи, критика и в научен сборник на ФЖМК). Мария Кръстева има едно участие в международна конференция и в докторантски семинар през 2023. Изпълнени са изискванията на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“ за апробиране и оповестяване на резултатите от изследването според чл. 5, т. 5 и са покрити минималните национални изисквания по чл. 63, ал. 1, т. 4 и чл. 69, ал. 3.

VI. Заключение

Представеният дисертационен труд е първото по рода си у нас научно изследване, посветено на проблеми на секторния PR в неконвенционалната енергетика. Направеното теоретично и емпирично проучване е задълбочено, интердисциплинарно и са формулирани съществени научни и научно-приложни констатации. Всичко това ми дава основания да гласувам положително за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ **на Мария Теодорова Кръстева** в професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Бизнес комуникация) за дисертацията ѝ на тема „Динамика и проблеми на секторния PR в неконвенционалния сектор“.

Дата: 15.02. 2025

Рецензент: проф.д-р Луливера Кръстева